

*Оксана Володимирівна Епель,
старший науковий співробітник
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
суддя Шостого апеляційного
адміністративного суду,
доктор юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-4400-7808*

БРАК ТРУДОВОГО РЕСУРСУ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Повномасштабна війна росії проти України завдала нищівного удару по економіці, інфраструктурі та людському потенціалу нашої держави. Масштабні руйнування, втрати населення та вимушена міграція ставлять під загрозу майбутнє відновлення та розвиток країни. У цьому контексті особливо гостро постає проблема браку трудових ресурсів, яка може стати ключовим стримуючим фактором повоєнної відбудови.

За оцінками експертів, війна та її наслідки призведуть до суттєвого скорочення населення України, а отже, і робочої сили. Водночас масштабні завдання з відновлення зруйнованих галузей економіки, інфраструктури та соціальної сфери потребуватимуть залучення значної кількості кваліфікованих працівників. Ця суперечність між зростаючими потребами та зменшенням трудового потенціалу країни актуалізує необхідність пошуку шляхів подолання дефіциту робочої сили.

Окрім кількісного аспекту, проблема браку трудових ресурсів має і якісний вимір. Структурні зміни в економіці та нові пріоритети відновлення потребуватимуть працівників з відповідними навичками та кваліфікацією. Особливо гостро це питання стоїть щодо залучення жінок до робітничих професій, які потребують значних фізичних навантажень, в умовах гендерних диспропорцій на ринку праці. Законодавчі обмеження й необхідність дотримання трудових прав жінок створюють додаткові виклики в цьому контексті.

Отже, проблематика браку трудових ресурсів для повоєнного відновлення України є надзвичайно актуальною та потребує ґрунтовного наукового дослідження. Від своєчасності та ефективності вирішення цього питання значною мірою залежатимуть темпи та перспективи відбудови нашої держави.

Метою статті є комплексний аналіз проблеми браку трудових ресурсів як ключового виклику для повоєнного відновлення України та обґрунтування можливих шляхів її вирішення.

Виклад матеріалу. Війна стала причиною масштабних руйнувань економічної, соціальної, транспортної та енергетичної інфраструктури. РФ як агресор своїми діями прагне знищити не лише матеріальні цінності, а й український народ та унікальні екосистеми нашої землі. У публічному дискурсі часто лунають думки, що ключовими викликами на шляху післявоєнного відновлення України будуть колосальні обсяги необхідних робіт та пошук достатніх фінансових ресурсів для їх реалізації. Однак, на нашу думку, найбільш гострою проблемою у процесі відбудови та модернізації країни стане не залучення інвестицій чи доступ до новітніх технологій, а гострий дефіцит трудових ресурсів. Подолання браку кваліфікованих кадрів перетвориться на першочергове завдання, без вирішення якого неможливо буде реалізувати навіть найамбітніші плани з відновлення України.

Так, за оцінками Міністерства економіки України, упродовж наступного десятиліття на український ринок праці потрібно додатково залучити 4,5 млн людей [1]. Водночас залучення такої значної кількості працівників потребуватиме масштабних інвестицій у розвиток людського капіталу. Україна муситиме зосередити зусилля на модернізації системи освіти та професійної підготовки,

щоб забезпечити відповідність навичок працівників потребам ринку праці. Особливого значення набуватиме розвиток професійно-технічної освіти для підготовки кваліфікованих робітничих кадрів.

З іншого боку, необхідність залучення додаткових трудових ресурсів може призвести до загострення конкуренції на ринку праці. Це створюватиме ризики для окремих категорій працівників, зокрема для молоді та людей старшого віку, які можуть зіткнутися з труднощами у працевлаштуванні. Тому важливо буде розробити ефективні механізми сприяння зайнятості та недопущення дискримінації.

Залучення значної кількості працівників також потребуватиме вирішення питань їх соціального забезпечення та інтеграції в суспільство. Україна повинна буде забезпечити належні умови праці, гідну оплату та соціальні гарантії для усіх працівників. Особливої уваги потребуватимуть питання забезпечення житлом, медичного обслуговування та соціальної інфраструктури в регіонах з високою концентрацією трудових мігрантів.

Отже, потреба в залученні мільйонів людей на ринок праці України протягом наступного десятиліття є водночас і великою можливістю, і серйозним викликом. Ефективне використання цього людського потенціалу вимагатиме зваженої державної політики, яка забезпечить економічне зростання, соціальну стабільність та сталий розвиток країни на довгострокову перспективу.

І серед усіх проблем основним постає питання, пов'язане із нестачею кваліфікованих кадрів, а також із певним галузевим й регіональним дисбалансом. Головний виклик – виїзд мільйонів українців за кордон, на доважок до мобілізації та традиційної трудової міграції.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на кінець 2023 року понад 6,2 млн українців є біженцями. За різними оцінками від авторитетних джерел, кількість біженців коливається від 4,6 млн до 8,1 млн [2]. За попередніми оцінками Конфедерації роботодавців України, трудовий потенціал наприкінці 2023 року зменшився на близько 30% [3]. При цьому останні опитування свідчать, що ледь не половина біженців після перемоги повертатися додому не має наміру. І чим довше триватиме війна, тим стрімкіше зростатиме відсоток тих, хто планує назавжди осісти на новому місці, переважно у Європі. Думати, як стимулювати їхнє повернення, потрібно вже тепер. За прогнозами експертів, війна та еміграція у 2030 році призведуть до скорочення населення України з 37 млн до війни до 32 млн, а робочої сили – з 17,4 до 11,7 млн. За інерційним сценарієм, який враховує природне скорочення, повернення біженців та міграцію, населення України становитиме 31,8 млн осіб у 2024–2032 роках. Кількість робочої сили оцінюється в 11,7 млн осіб [4].

Масовий відтік населення за кордон, як у статусі біженців, так і трудових мігрантів, у поєднанні з мобілізацією та загальними втратами від бойових дій, завдає нищівного удару по людському капіталу країни. Особливе занепокоєння викликає той факт, що значна частина тих, хто виїхав, не планує повертатися навіть після завершення війни. Це створює ризики не лише кількісних, а й якісних втрат – адже країна втрачає кваліфікованих фахівців, молодь, активну та підприємливу частину населення. А це своєю чергою матиме довгострокові негативні наслідки для економічного розвитку, інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності України. Галузевий і регіональний дисбаланс на ринку праці, про які вже згадувалося, – це ще один серйозний виклик. Адже нестача кадрів у ключових сферах економіки гальмуватиме процеси відновлення та модернізації країни. А нерівномірність розвитку регіонів посилюватиме соціальну напруженість і загрожуватиме цілісності держави.

Тому зараз виникає гостра необхідність у держави розробляти план стимулювання повернення українців на Батьківщину. І це завдання не з простих, адже потребує комплексних зусиль держави та суспільства – від створення гідних умов життя та праці до забезпечення безпеки та верховенства права.

З огляду на минулу практику постконфліктні країни стикалися із рядом проблем щодо відновлення та розвитку. Перша в історії міжнародна післявоєнна відбудова була здійснена в Австрії після закінчення Першої світової війни. Вона була здійснена Лігою Націй і ґрунтувалася на роботі та пропозиціях економічної комісії для встановлення фактів. Реконструкція Австрії передбачала призупинення виплати репарацій, початок економічних реформ і призначення верховного комісара з економіки країни. Подібна, але менш масштабна робота, була згодом проведена в Угорщині, тоді

як третя міжнародна програма реконструкції міжвоєнного періоду була зосереджена на репатріації вигнаних етнічних греків з Туреччини після війни 1922 року.

Найбільш вражаюча післявоєнна реконструкція була здійснена після закінчення Другої світової війни. Йдеться про роботу Адміністрації ООН з питань допомоги та реабілітації в Європі та Китаї (1943–1946), позики Міжнародного банку реконструкції та розвитку Європі, План Маршалла для Західної Європи (194–1951) та економічну допомогу для Японії. З усіх цих програм план Маршалла виділяється як найуспішніша ініціатива. Також історичний досвід показує, що план Маршалла – програма економічної допомоги європейським державам після Другої світової війни, висунута у 1947 році держсекретарем США Джорджем К. Маршаллом (почала діяти в квітні 1948 р.) був ухвалений занадто пізно (за три роки після закінчення бойових дій) [5].

Економічне відновлення після конфліктів є дуже важливим, а кожен спробу реконструкції прийнято вважати унікальною. При цьому післявоєнні ситуації відрізняються між собою низкою факторів, серед яких: причини виникнення конфлікту та методи його врегулювання; масштаби припинення бойових дій на території країни; початкові економічні умови та рівень розвитку держави; ступінь міжнародної політичної підтримки процесу врегулювання; зацікавленість донорів у наданні допомоги країні. Як результат, процес реконструкції повинен бути адаптований до специфічних потреб кожної країни-реципієнта, враховуючи її особливості та унікальний контекст. На нашу думку, повоєнне відновлення України матиме свою унікальність і відрізнятиметься від попереднього досвіду інших країн з кількох причин.

По-перше, масштаби руйнувань і втрат, завданих російською агресією, є безпрецедентними для Європи у XXI столітті. Україна зіткнулася не просто з локальним конфліктом, а з повномасштабною війною, яка охопила значну частину території країни та призвела до колосальних людських, економічних та інфраструктурних втрат. Відповідно й обсяги необхідної допомоги та зусиль для відновлення будуть надзвичайними.

По-друге, Україна, на відміну від багатьох постконфліктних країн, має доволі високий рівень економічного розвитку та людського капіталу. Це означає, що процес відновлення потребуватиме не лише реконструкції базової інфраструктури, а й модернізації та реформування ключових секторів економіки відповідно до найкращих світових практик. Тобто йдеться не просто про відбудову, а про якісну трансформацію країни.

По-третє, унікальність ситуації України полягає в безпрецедентному рівні міжнародної підтримки та солідарності. Країни-партнери не лише надають політичну підтримку та гуманітарну допомогу, а й готові інвестувати значні ресурси в повоєнне відновлення України. Це відкриває можливості для залучення найсучасніших технологій, експертизи та досвіду для реалізації амбітних проєктів розвитку.

По-четверте, процес відновлення України відбуватиметься в умовах продовження реформ та євроінтеграції. Це означає, що паралельно з реконструкцією інфраструктури та економіки країна муситиме продовжувати впровадження європейських стандартів та практик у всіх сферах життя. Такий комплексний підхід до відновлення та розвитку є справді унікальним.

Насамкінець, специфіка повоєнного відновлення України полягатиме в необхідності паралельного вирішення безпекових питань. Допоки існуватиме загроза з боку росії, Україна муситиме продовжувати зміцнення своєї обороноздатності та стійкості. Це вимагатиме інноваційних підходів до інтеграції безпекових і розвиткових аспектів відновлення.

Усі ці фактори роблять повоєнне відновлення України справді унікальним викликом, який потребуватиме не лише значних ресурсів, а й нестандартних рішень та підходів. Тому з огляду на масштаб повоєнної відбудови потреба в робочій силі зростатиме ще більше.

Як слушно з цього приводу зазначає А. Полчанов, післявоєнна реконструкція вимагає значних людських ресурсів для виконання широкого спектру робіт – від розчищення завалів і відновлення житла до модернізації промисловості та розвитку інноваційних галузей [6]. За оцінками Київської школи економіки, для відновлення України знадобиться щонайменше 300–500 тис. додаткових робітників у будівельній галузі [7]. Це пов'язано з необхідністю відбудови та ремонту понад 100 тис. житлових будинків, тисяч кілометрів доріг, сотень мостів, шкіл, лікарень та інших об'єктів інфраструктури. Також варто взяти до уваги, що потреба в робочій силі зростатиме і в інших секторах економіки – від сільського господарства та промисловості до сфери послуг та ІТ.

Як зазначає Д. Боярчук, масштабна відбудова України потребуватиме не лише кількісного збільшення робочої сили, а й якісних змін у структурі зайнятості [8]. Зокрема, зростатиме попит на висококваліфікованих фахівців у сферах проектування, інжинірингу, енергоефективності, цифрових технологій тощо. Це вимагатиме значних інвестицій у розвиток людського капіталу, освіти та професійну підготовку. Водночас, як наголошують експерти Міжнародної організації праці, повоєнна відбудова має стати інклюзивною та забезпечувати гідну працю для всіх верств населення [9]. Це означає необхідність створення якісних робочих місць, забезпечення належних умов праці та соціального захисту, а також залучення до процесу відновлення вразливих груп, як-от жінки, молодь, внутрішньо переміщені особи та ветерани.

Отже, масштабна повоєнна відбудова України об'єктивно зумовлює зростання потреби в робочій силі як з точки зору кількості, так і якості. Забезпечення економіки необхідними трудовими ресурсами потребуватиме комплексних зусиль держави, бізнесу та суспільства з розвитку людського капіталу, створення гідних робочих місць та залучення всіх верств населення до процесу відновлення країни. Уже сьогодні повномасштабна війна і її наслідки змінюють ситуацію на ринку праці України. Чоловіки стають «дефіцитом», а на спеціальності, де переважно працювали чоловіки, роботодавці вже активно шукають жінок [10].

У Державному центрі зайнятості підраховали: 75% із тих, хто має статус зареєстрованих безробітних – це саме жінки. І вони в активному пошуку офіційного заробітку та готові до перекваліфікації на робітничі професії, які стереотипно вважаються чоловічими [11]. Роботодавці потребують: гальваніків, слюсарів-ремонтників, слюсарів-сантехніків, електромонтерів, електрогазоварювальників, налагоджувальників установок, столярів, токарів, зварювальників, електриків, слюсарів з ремонту автомобілів, інженерів (різної спеціалізації), водіїв. Агросектор все більше залучає жінок. Шукають комбайнерів, трактористів, ветеринарів, агротехніків [12].

Очевидно, що названі спеціальності та відповідна робота за ними має свої особливості: це складна фізична робота, яка вимагає чималих зусиль, відповідної технічної освіти та навичок.

Водночас в Україні продовжує частково діяти Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок [13]. Це зумовлено тим, що трудове законодавство, враховуючи фізіологічні особливості організму жінки, інтереси охорони материнства і дитинства, встановлює спеціальні норми, що стосуються охорони праці та здоров'я жінок.

Крім того, серед основних нормативних актів, що регулюють дані відносини, є Кодекс законів про працю України (КЗпП) [14], а саме глава XII «Праця жінок», де присвячено статті 174–186, що містять спеціальні норми, які регулюють працю жінок та надають їм додаткові гарантії, а саме: 1) забороняє застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню); 2) залучення жінок до робіт у нічний час не допускається, за винятком тих галузей економіки України, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід; 3) заборона залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення їх у відрядження: забезпечує захист материнства та дитинства; 4) обмеження залучення жінок, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей з інвалідністю, до надурочних робіт і направлення їх у відрядження: встановлює додаткові гарантії для жінок з дітьми; 5) переведення на легшу роботу вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років: гарантує право на збереження середнього заробітку за попередньою роботою [14]. Ці статті забезпечують комплексний захист прав жінок у сфері праці, враховуючи їхні фізіологічні особливості та потреби, пов'язані з материнством.

Також важливим актом у цій сфері є Закон України «Про охорону праці» [15]. Стаття 10 даного закону також забороняє застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням). Також встановлена заборона на залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Своєю чергою Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [16], а саме ст. 17 «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у праці та одер-

жанні винагороди за неї» передбачає такі основні положення, щодо обов'язку роботодавця, а саме: 1) створювати умови праці, які давали б змогу жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; 2) забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; 3) здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків за однакової кваліфікації та однакових умов праці; 4) вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці; 5) вживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі [16]. Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній зі статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей [16]. Ця стаття закону спрямована на забезпечення гендерної рівності в трудових відносинах, недопущення дискримінації за ознакою статі, створення рівних можливостей для професійного розвитку та кар'єрного зростання жінок і чоловіків, а також на забезпечення балансу між роботою та сімейним життям. Усі ці норми законодавства спрямовані на захист здоров'я жінок, створення безпечних умов праці, надання додаткових гарантій та пілг у зв'язку з материнством, забезпечення гендерної рівності в трудових відносинах.

Крім того, масове залучення жінок до робітничих професій не повинно вести до їхньої дискримінації та експлуатації. Важливо забезпечити рівну оплату праці, належні умови роботи та можливості для кар'єрного зростання. Роботодавці та держава мають подбати про створення безпечного та комфортного робочого середовища для жінок, враховуючи їхні специфічні потреби.

На нашу думку, вирішення цих викликів потребує комплексного підходу. З одного боку, необхідно модернізувати законодавство, усунувши застарілі обмеження на працю жінок та забезпечивши їхній захист від дискримінації, з другого – слід інвестувати в освіту та професійну підготовку жінок, щоб допомогти їм здобути необхідні навички та знання. Не менш важливою є просвітницька робота з подолання гендерних стереотипів як серед роботодавців, так і в суспільстві загалом.

Підсумовуючи, можна сказати, що залучення всіх категорій населення до відбудови є неминучим наслідком війни та важливим кроком на шляху до рівності. Однак цей процес повинен супроводжуватися продуманою державною політикою, спрямованою на захист прав жінок, забезпечення гідних умов праці та створення можливостей для їхньої самореалізації. Лише за таких умов зможемо перетворити виклики, спричинені війною, на можливості для розбудови більш справедливого та інклюзивного ринку праці в Україні. За дослідженням Київської школи економіки, яка врахувала міжнародний досвід відновлення, всі процеси при відбудові повинні бути максимально ефективні та викликати довіру суспільства й міжнародних партнерів. Тим більше, що на нашому шляху до вступу в ЄС маємо країни-соратниці, але й країни-опоненти. Наші опоненти бачать ризики в недостатньому темпі реформ і гармонізації законодавства, корупції, безпекових ризиках та ін. [17].

Розуміючи виклики й слабкі сторони попередніх практик відновлення, можемо покращити та підготувати механізми публічного врядування для прозорих, швидких та ефективних процесів відбудови країни. Спираючись на вивчений міжнародний досвід та накладаючи український бекграунд, маємо розглядати кожен блок ризиків. А одним із таких блоків ризиків є саме кадровий голод, необхідність залучення жінок до робітничих спеціальностей, з одного боку, і необхідність дотримання трудового законодавства – з другого.

Поряд з цим Угода про асоціацію з ЄС вимагає узгодити програми на національному рівні із програмними численними документами та директивами ЄС щодо трудового законодавства і соціальних гарантій. Такі директиви, зокрема, передбачають надання можливості працюючим поєднувати сімейне життя із професійним, уладнати ситуацію працюючих вагітних і матерів-годувальниць груддю, будувати систему соціального забезпечення.

А тому проблематика планування відбудови України з урахуванням та вирішенням окреслених питань актуальна вже нині, попри те, що воєнні дії тривають. Указ Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022 «Про питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» [18] передбачає утворення Національної ради з відновлення України від наслідків війни як консультативно-дорадчого органу при Президентові України.

При формуванні пропозицій щодо повоєнного відновлення України Національна рада має активно співпрацювати з широким колом стейкхолдерів, включаючи органи державної влади та міс-

цевого самоврядування, представників громадянського суспільства та міжнародних організацій. Важливо, щоб у цьому процесі було враховано також експертні думки та рекомендації наукової спільноти, яка може запропонувати обґрунтовані та інноваційні рішення.

На нашу думку, навіть найамбітніші та найпродуманіші програми відновлення України ризикують зазнати невдачі, якщо не буде своєчасно та комплексно вирішено проблему дефіциту кадрів. Адже без достатньої кількості кваліфікованих працівників, особливо представників робітничих професій, неможливо забезпечити ефективну реалізацію проектів з відбудови інфраструктури та розвитку економіки. Тому питання подолання кадрового голоду має стати одним із пріоритетів державної політики в контексті повоєнного відновлення України.

Висновок. З огляду на наведене для відновлення економіки, подолання кадрового голоду і при цьому дотримуватися трудових прав жінок слід розробити та впровадити державну стратегію з повернення вимушених мігрантів і залучення української діаспори до відбудови. Також необхідно спрямувати державну політику на вдосконалення трудового законодавства та соціального захисту, зокрема й відповідно до директив ЄС, зменшити гендерний розрив у оплаті праці та законодавчо врегулювати умови роботи під час відновлення зруйнованих війною об'єктів із забезпеченням соціальних гарантій, зокрема надання тимчасового безкоштовного житла працівникам. Крім того, важливо реалізувати державні програми сприяння зайнятості жінок, політики недискримінації та впливу міграції у сфері праці, розширити сферу зайнятості жінок, зокрема на важких роботах. Адаптація ветеранів також є пріоритетом, необхідно реалізувати програми їх адаптації, спростити процедуру перекваліфікації та вступу до ЗВО. Реалізація програми інклюзії та безбар'єрного простору в Україні є ще одним важливим аспектом. Нарешті, популяризація професійно-технічної освіти серед молоді та жінок, заохочення їх здобувати відповідні спеціальності шляхом конкурентоспроможної заробітної плати та соціальних гарантій з боку держави, зокрема забезпеченням житлом і влаштуванням дітей у комунальні дитячі заклади (садочки та ясла-садочки), є ключовими факторами для успішного відновлення України після війни.

Список використаних джерел

1. Наступні 10 років Україні доведеться шукати 4,5 млн працівників – Мінекономіки. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/14/702223/> (дата звернення: 05.04.2024)
2. Извошкіова А. Якими у 2024 році будуть умови для українських біженців у країнах ЄС та світу. *Суспільне. Новини*. 2024, лютий 5. URL: <https://susplne.media/667778-timcasovij-zahist-zitlo-ta-viplati-u-2024-roci-akimi-budut-umovi-dla-ukrainskih-bizenciv-u-krainah-evropi-ta-svitu/> (дата звернення: 05.04.2024)
3. Вакансій в Україні стає більше, але фахівців не вистачає – експерти з найму. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rynok-pratsi-vakansii-fahivtsi/32678322.html> (дата звернення: 05.04.2024)
4. Чисельність робочої сили в Україні за війну впала з 17,4 млн до 12,5 млн і продовжить знижуватися – KSE. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/926831.html> (дата звернення: 05.04.2024)
5. Київська економічна школа. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення «Ефективне управління державними фінансами в Україні III», що реалізується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за фінансування Уряду Німеччини URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf> (дата звернення: 05.04.2024)
6. Полчанов А. Ю. Постконфліктне відновлення як система. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 45–49.
7. Rebuilding Ukraine: A Blueprint for Economic Revival. Kyiv School of Economics. 2022. URL: <https://kse.ua/rebuilding-ukraine-a-blueprint-for-economic-revival/> (дата звернення: 05.04.2024)
8. Боярчук Д. Людський капітал як ключовий фактор повоєнного відновлення України. *Дзеркало тижня*. 2023. № 5. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/human-capital-as-a-key-factor-in-ukraine-s-post-war-recovery.html> (дата звернення: 05.04.2024)
9. Jobs for Peace and Resilience: Key facts and figures. *International Labour Organization*. 2021. URL: https://www.ilo.org/global/topics/employment-promotion/recovery-and-reconstruction/WCMS_821102/lang--en/index.htm (дата звернення: 05.04.2024)
10. Дефіцит чоловіків через мобілізацію: як змінився ринок праці України і який шанс з'явився у жінок 45+. 2024, Січень 14. *TCH.ua*. <https://tsn.ua/exclusive/deficit-cholovikiv-cherez-mobilizaciyu-yak-zminivsyarink-praci-ukrayini-i-yakiy-shans-z-yavivsyau-zhinok-45-2489653.html> (дата звернення: 05.04.2024)

11. В Україні жінки освоюють «чоловічі професії»: яку роботу пропонують їм і на які спеціальності є попит. 2024, Січень 28. *TCH.ua*. URL: <https://tsn.ua/exclusive/v-ukrayini-zhinki-osvoyuyut-cholovichi-profesiyi-yaku-robotu-proponuyut-yim-i-na-scho-ye-popit-2501932.html> (дата звернення: 05.04.2024)
12. Через мобілізацію підприємства потерпають від нестачі фахівців «чоловічих» професій – Прочерк. інфо. *ПРОЧЕРК*. URL: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/117236-cherез-mobilizatsiju-pidpriemstva-poterpajut-vid-nestachi-fahivtsiv-cholovichih-profesij> (дата звернення: 05.04.2024)
13. Права жінок і гендерна рівність в Україні – О. Уварова – Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/> (дата звернення: 05.04.2024)
14. Кодекс законів про працю України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08> (дата звернення: 05.04.2024)
15. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 05.04.2024)
16. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15> (дата звернення: 05.04.2024)
17. Rebuilding Ukraine: A Blueprint for Economic Revival. Kyiv School of Economics. 2022. URL: <https://kse.ua/rebuilding-ukraine-a-blueprint-for-economic-revival/> (дата звернення: 05.04.2024)
18. Про питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022> (дата звернення: 05.04.2024)

References

1. Наступні 10 років Україні доведеться шукати 4,5 млн пратсivnykiv–Minekonomiky. *Ekonomichna pravda*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/14/702223/> (дата звернення: 05.04.2024)
2. Izvoshchikova A. Yakymy u 2024 rotsi budut umovy dla ukrainykh bizhentsiv u krainakh YeS ta svitu. *Suspilne. Novyny*. 2024, Liutyi 5. URL: <https://suspilne.media/667778-timcasovij-zahist-zitlo-ta-viplati-u-2024-roci-akimi-budut-umovi-dla-ukrainskih-bizenciv-u-krainah-evropi-ta-svitu/> (дата звернення: 05.04.2024)
3. Vakansii v Ukraini staie bilshe, ale fakhivtsiv ne vystachaie – eksperty z naimu. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rynok-pratsi-vakansii-fahivtsi/32678322.html> (дата звернення: 05.04.2024)
4. Chyselnist robochoi syly v Ukraini za viinu vpala z 17,4 mln do 12,5 mln i prodovzhyt znyzhuvatysia – KSE. *Interfaks-Ukraina*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/926831.html> (дата звернення: 05.04.2024)
5. Kyivska ekonomichna shkola. Povoienne vidnovlennia Ukrainy. Novi rynky ta tsyfrovi rishennia «Efektyvne upravlinnia derzhavnymy finansamy v Ukraini III», shocho realizuietsia Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH za finansuvannia *Uriadu Nimechchyny*. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf> (дата звернення: 05.04.2024)
6. Polchanov A. Iu. Postkonfliktne vidnovlennia yak systema. *Ekonomika ta derzhava*. 2017. № 5. S. 45–49.
7. Rebuilding Ukraine: A Blueprint for Economic Revival. Kyiv School of Economics. 2022. URL: <https://kse.ua/rebuilding-ukraine-a-blueprint-for-economic-revival/> (дата звернення: 05.04.2024)
8. Boiarchuk D. Liudskyi kapital yak kliuchovy faktor povoiennoho vidnovlennia Ukrainy. *Dzerkalo tyzhnia*. 2023. № 5. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/human-capital-as-a-key-factor-in-ukraine-s-post-war-recovery.html> (дата звернення: 05.04.2024)
9. Jobs for Peace and Resilience: Key facts and figures. *International Labour Organization*. 2021. URL: https://www.ilo.org/global/topics/employment-promotion/recovery-and-reconstruction/WCMS_821102/lang--en/index.htm (дата звернення: 05.04.2024)
10. Defitsyt cholovikiv cherez mobilizatsiiu: Yak zminyvsia rynek pratsi Ukrainy i yakyi shans zivavvsia u zhinok 45+. (2024, Sichen 14). *TSN.ua*. URL: <https://tsn.ua/exclusive/deficit-cholovikiv-cherез-mobilizatsiyu-yak-zminivysia-rynek-praci-ukrayini-i-yakiy-shans-z-yavivysya-u-zhinok-45-2489653.html> (дата звернення: 05.04.2024)
11. V Ukraini zhinky osvoiuut «cholovichi profesii»: Yaku robotu proponuiut yim i na yakii spetsialnosti ye popyt. 2024, Sichen 28. *TSN.ua*. URL: <https://tsn.ua/exclusive/v-ukrayini-zhinky-osvoyuyut-cholovichi-profesiyi-yaku-robotu-proponuyut-yim-i-na-scho-ye-popit-2501932.html> (дата звернення: 05.04.2024)
12. Cherez mobilizatsiiu pidpriemstva poterpaiut vid nestachi fakhivtsiv «cholvichykh» profesii – Procherk. info. *PROChERK*. URL: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/117236-cherез-mobilizatsiju-pidpriemstva-poterpajut-vid-nestachi-fahivtsiv-cholovichih-profesij> (дата звернення: 05.04.2024)
13. Prava zhinok i henderna rivnist v Ukraini – O. Uvarova – Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny. URL: <https://www.helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/> (дата звернення: 05.04.2024)

14. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy. *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08> (data zvernennia: 05.04.2024)
15. Pro okhoronu pratsi vid 14.10.1992 № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (data zvernennia: 05.04.2024)
16. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv. *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15> (data zvernennia: 05.04.2024)
17. Rebuilding Ukraine: A Blueprint for Economic Revival. *Kyiv School of Economics*. 2022. URL: <https://kse.ua/rebuilding-ukraine-a-blueprint-for-economic-revival/> (data zvernennia: 05.04.2024)
18. Pro pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022> (data zvernennia: 05.04.2024)

Епель О. В. Брак трудового ресурсу як виклик для повоєнного відновлення України

Стаття присвячена проблемі браку трудових ресурсів як ключового виклику для повоєнного відновлення України. Авторка аналізує поточну ситуацію на ринку праці, зумовлену масштабними руйнуваннями, втратами населення та вимушеною міграцією внаслідок війни. Особлива увага приділяється питанню залучення жінок до традиційно «чоловічих» робітничих професій в умовах гендерних диспропорцій та законодавчих обмежень. У статті розглядаються кількісні та якісні аспекти проблеми, включаючи потребу в додатковому залученні мільйонів працівників та необхідність розвитку людського капіталу. Автори наголошують на унікальності повоєнного відновлення України з огляду на безпрецедентні масштаби руйнувань, високий рівень економічного розвитку та людського капіталу, а також міжнародну підтримку. Стаття містить огляд історичного досвіду повоєнного відновлення інших країн та аналіз викликів і можливостей для України. Авторка пропонує комплексний підхід до вирішення проблеми дефіциту кадрів, який включає розробку державної стратегії повернення мігрантів, вдосконалення трудового законодавства, сприяння зайнятості жінок, адаптацію ветеранів, реалізацію програм інклюзії та популяризацію професійно-технічної освіти.

Ключові слова: повоєнне відновлення, брак трудових ресурсів, ринок праці, гендерні диспропорції, трудова міграція, людський капітал, професійно-технічна освіта, трудові права.

Epel O. V. Lack of labor resources as a challenge for the post-war reconstruction of Ukraine

The article addresses the issue of labor resource shortage as a key challenge for Ukraine's post-war recovery. The authors analyze the current situation in the labor market, which has been significantly impacted by the extensive destruction, population losses, and forced migration caused by the war. The study focuses on the quantitative and qualitative aspects of the problem, emphasizing the need to attract an additional 4.5 million people to the Ukrainian labor market over the next decade. This substantial influx of workers is expected to drive economic growth, expand production capacities, and accelerate the reconstruction of destroyed infrastructure. However, it also requires massive investments in human capital development, modernization of the education system, and vocational training to ensure that workers' skills align with labor market demands.

The authors highlight the unique characteristics of Ukraine's post-war recovery, which distinguish it from the experiences of other countries. These include the unprecedented scale of destruction, the relatively high level of economic development and human capital, and the strong international support for Ukraine's reconstruction efforts. The article provides an overview of the historical experiences of post-war reconstruction in other countries, such as Austria after World War I and Western Europe under the Marshall Plan after World War II. The authors emphasize that Ukraine's recovery process will involve not only the reconstruction of basic infrastructure but also the modernization and reform of key economic sectors in line with global best practices.

The study also addresses the challenges and opportunities associated with involving women in traditionally «male» occupations, given the gender disparities in the labor market and legislative restrictions on women's employment in certain jobs. The authors discuss the positive aspects of overcoming gender stereotypes and providing equal opportunities for women, as well as the potential risks to women's health and the need to ensure their protection from discrimination and exploitation.

To tackle the labor shortage problem, the authors propose a comprehensive approach that includes developing a state strategy for the return of forced migrants and engaging the Ukrainian diaspora in the reconstruction process. They also emphasize the importance of aligning national programs with EU directives on labor legislation and social guarantees, reducing the gender pay gap, and regulating working conditions for those involved in the reconstruction of war-damaged objects. The article stresses the need to implement state programs promoting women's employment, non-discrimination policies, and the expansion of women's employment opportunities, particularly in physically demanding jobs.

Furthermore, the authors highlight the importance of adapting veterans to civilian life, simplifying their retraining procedures, and facilitating their access to higher education. The implementation of an inclusion and barrier-free

environment program is also identified as a crucial aspect of the recovery process. Finally, the article emphasizes the need to popularize vocational education among youth and women, encouraging them to pursue relevant specialties through competitive salaries and state-provided social guarantees, such as housing and access to childcare facilities.

In conclusion, the authors argue that addressing the labor shortage is a critical priority for Ukraine's post-war recovery, as the success of even the most ambitious reconstruction programs depends on the availability of a sufficient number of skilled workers. They call for a comprehensive state policy aimed at protecting women's rights, ensuring decent working conditions, and creating opportunities for their self-realization. Only by transforming the challenges posed by the war into opportunities for building a more equitable and inclusive labor market can Ukraine achieve sustainable economic growth and development in the long term.

Key words: post-war recovery, labor resource shortage, labor market, gender disparities, labor migration, human capital, vocational education, labor rights, EU directives, social guarantees.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-111-119